

JAN RYCHLÍK\*

## Csehszlovákia és az utódállamok létrejötte a történetírásban<sup>1</sup>

A történeti kiadványok többsége azzal a kijelentéssel kezdődik, hogy a problémának, amellyel az adott könyv foglalkozik, idáig nem szenteltek kellő figyelmet. Ám az I. világháború, az Osztrák–Magyar Monarchia, valamint Csehszlovákia és a többi utódállam létrejötte vonatkozásában ez az állítás nem helytálló. Ellenkezőleg: ezek a témák az elmúlt száz évben óriási figyelemben részesültek. Ha megnyitjuk a [Cseh] Nemzeti Könyvtár Cseh Köztársaságot tárgyaló rendszerkatalógusát, akkor csak az „I. világháború” címszóhoz 7267 tétel tartozik, az „Osztrák–Magyar Monarchiához” 7502, a „Csehszlovákia keletkezése” címszóhoz pedig 533.<sup>2</sup> Végeláthatatlan mennyiségű, különböző színvonalú munka foglalkozik a többi utódállam, elsősorban Lengyelország és Jugoszlávia kialakulásával.

---

\* Jan Rychlík (1954): cseh történész, a prágai Károly Egyetem oktatója, a Cseh Tudományos Akadémia Masaryk Intézetének munkatársa.

<sup>1</sup> Jelen írás Jan Rychlík 1918: *Rozpad Rakousko-Uherska a vznik Československa* [1918: Ausztria–Magyarország felbomlása és Csehszlovákia létrejötte] című, a prágai Vyšehrad kiadónál 2018-ban megjelent könyvének bevezető fejezete. A szerző így fogalmaz az előszóban: „Jelen műnek nem új részletek felfedezése a célja, hanem a Monarchia fokozatos bomlási folyamatának bemutatása. A széteső birodalom és a növekvő nemzetiségi ellentétek kontextusában tárgyaljuk Csehszlovákia 1918-as létrejöttét is, amire a fő hangsúlyt helyeztük. Szeretnénk megmutatni, hogy a csehek és szlovákok közös államának keletkezése nem egyedülálló és rendkívüli folyamat volt, hanem az akkori Közép-Európa komplex eseménysorozatának részét alkotta. Az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnését pedig nem mint a »gonosz birodalmának« végét mutatjuk be, hanem mint ezeknek az eseményeknek a következményét.” A szerzőnek ezután is köszönjük, hogy hozzájárult írása magyar nyelven történő közzetéséhez.

<sup>2</sup> L. <https://aleph.nkp.cz/> (letöltés ideje: 2018. február 15.)

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának viszonylag kiterjedt irodalma van külföldi szerzőktől, akik többnyire megegyeznek abban, hogy a dezintegráció kiváltó okai az Osztrák–Magyar Monarchia számára kedvezőtlenül alakuló háború következtében eszkalálódó nemzetiségi konfliktusok voltak.<sup>3</sup> Az I. világháború kitörésének okai és az azért viselt felelősség kérdése mindmáig viták tárgyát képezik a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó történészek között. Érthető, hogy a vélemények országoként is megoszlanak.<sup>4</sup> Ez a kérdés azonban nem képezi jelen mű tárgyát. Nem kevésbé kiterjedt az I. világháborúval foglalkozó irodalom,<sup>5</sup> azonban a hadműveletek lefolyása csak marginálisan érinti ezt a könyvet: fő tárgyát azok a folyamatok képezik, amelyek a Habsburg Monarchia felbomlásához és Csehszlovákia, illetve a többi utódállam létrejöttéhez vezettek, mivel a csehszlovák kérdést nem lehet kiragadni az I. világháború utáni közép-európai átrendeződés tágabb kontextusából. Azonban itt sem lehetséges elolvasni és értékelni a teljes irodalmat. A főbb művek felsorolása helyett – ami úgysem lehetne teljes – ezért inkább a kérdéskörrel kapcsolatos szempontok alakulására fogunk összpontosítani.

Az egyes utódállamokban az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását már a húszas évektől kezdték feldolgozni, az

3 Seton-Watson, H. – Seton-Watson, Ch.: *The Making of a New Europe. R. W. Seton-Watson and the Last Years of Austria-Hungary*. London: Methuen, 1981.; Michel, B.: *La chute de l'empire austro-hongrois*. Párizs: Robert Laffont, 1991.; Plaschka, R. G.: *Die Auflösung des Habsburgerreiches. Zusammenbruch und Neuorientierung in Donauraum*. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1970.; Sachslehner, J.: *Der Infarkt: Österreich-Ungarn am 28. Oktober 1918*. Wien: Pichler, 2005.

4 Vö. pl.: Ivančík, M.: *Diskurzívna analýza britskej historiografie príčin prvej svetovej vojny*. Disszertáció. Gépelt szöveg. Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava: Filozofická fakulta, Katedra všeobecných dejín, 2017.

5 A Prágai Hadtörténeli Intézet (Vojenský historický ústav – VHÚ) 2014 óta évente nemzetközi konferenciát szervez „Léta do pole okovaná” címmel az egyes háborús évekről, száz év távlatából (azaz 2014-ben az 1914-es évről, 2015-ben az 1915-ösről stb.). A konferenciák eredményeit, amelyek főként hadtörténészek szempontjait és megállapításait mutatják be, folyamatosan publikálják. L.: Lánik, J. – Kykal, T. (eds.): *Léta do pole okovaná 1914: proměny společnosti a státu ve válce*. Praha: Ministerstvo obrany – VHÚ, 2015.; Lánik, J. – Kykal, T. (eds.): *Léta do pole okovaná. Sv. II. 1915: noví nepřátelé – nové výzvy*. Praha: Ministerstvo obrany – VHÚ, 2017.

érdeklődés pedig napjainkig tart. Természetesen különbség volt (és van mindmáig) a történetírás és a publicisztika viszonyulásában azokban az országokban, amelyekben a Monarchia megszűnését veszteségként értékelték, saját testrészük elvesztéseként, vagy olyan terület elvesztéseként, amelyet sajátjának tartottak. Ez az utódállamok közül egyrészt Ausztria esetében áll fenn, ahol az elveszített óriási birodalom iránti nosztalgia érzése uralkodott,<sup>6</sup> de elsősorban a trianoni Magyarországra érvényes. Az utóbbiban az ezeréves Magyarország megszűnését már a kezdetektől határtalan tragédiaként értékelték<sup>7</sup> – „magyar kálváriaként”, ahogy ezt az eseményt Kristóffy József magyar politikus nevezte emlékirataiban,<sup>8</sup> vagy úgy, mint az I. világháború előtti és a két világháború közötti időszak jelentős magyar történésze, Szekfű Gyula, aki *Három nemzedék* c. művében Trianont az 1526-os mohácsi katasztrófához hasonlította.<sup>9</sup> Az egyes utódállamok történetírása éppen ellenkezőleg, saját nacionalista szemszögéből tekint az I. világháborúra és a Habsburg Birodalom megszűnésére, vagyis nemzeti vágyaik részleges vagy teljes beteljesüléseként (vagy épp ellenkezőleg, be nem teljesüléseként).<sup>10</sup>

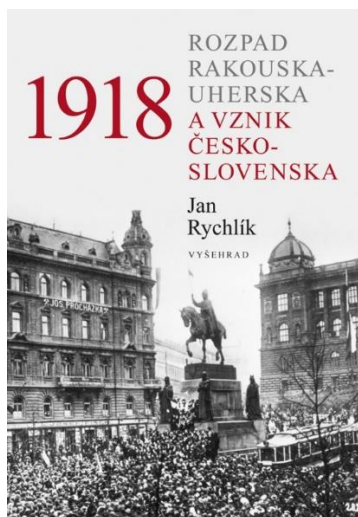
---

6 Horstena-Glaise, E.: *Die Katastrophe. Die Zertrümmerung Österreich-Ungarns und das Werden der Nachfolgerstaaten*. Zürich – Leipzig – Wien, 1929.  
7 A Trianonra reagáló magyar irodalom elemzését l. Vörös, L.: *Rozpad Uhorska, vznik Československa a Trianon. Reprezentácie udalostí rokov 1918–1920 v maďarskej a slovenskej historiografii*. In: Michela, M. – Vörös, L. (eds.): *Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013. 26–34.

8 Kristóffy J.: *Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890–1926. I.–II. 2. kiadás*. Budapest: Wodianer, 1928.

9 Szekfű Gy.: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*. Budapest: „Élet” irodalmi és nyomda R. T., 1920.. A kiadvány nem tekinthető a szó szoros értelmében vett történeti monográfiának, inkább történeti eszmeűtálatások gyűjteménye. A mű rendkívül népszerűvé vált, és több kiadást is megélt. 1934-ben a Trianon utáni fejleményeket taglaló fejezettel kibővítve jelent meg, 1989-ben ismét kiadták újraszerezett változatban.

10 Pajewski, J.: *Odbudowa państwa polskiego 1914–1918*. Poznań: Uniwersytet A. Mickiewicza, 2018.; Magočij, P. R.: *Ukrajna. Istorija jz zemel' ta narodiv*. Užgorod: Vydavnytvo V. Padjaka, 2012. 445–487. (eredetileg angolul jelent meg; Magocsi, P.: *A History of Ukraine. The Land and Its Peoples*. 2nd ed. Toronto – Buffalo – London, 2010.; Hrycak, J.: *Historia Ukrainy. 1772–1999*. Lublin: Instytut Europy Środkowo – Wschodniej, 2000. 117–168.; Pascu, Ș.: *The*



Jan Rychlík könyvének címlapja

Természetes, hogy a két világháború közötti két évtizedben is jelentős figyelmet szenteltek nálunk Csehszlovákia keletkezésének, az érdeklődés középpontjában a külföldi és a hazai ellenállási tevékenység állt. Az Osztrák–Magyar Monarchiával szembeni ellenállás alkotta ugyanis a csehszlovák államalapítás történetének az alapjait, fő képviselői pedig a húszas években egyúttal a csehszlovák politikai élet fontos szereplői is voltak. Hamarosan ők is megírták a saját „ellenállás-történetüket”, emlékiratok vagy aktuálpolitikai írások formájában.<sup>11</sup> Ez abból adódott, hogy a húszas években éles

---

*Making of the Romanian Unitary National State 1918.* Bucharest, 1988.; Terzić, S. et. al.: *Srbija 1918 godine i stvaranje jugoslavenske države.* Beograd: Istorijski institut SANU, 1989.

11 L. pl. Masaryk, T. G.: *Světová revoluce.* Praha: Čin–Orbis, 1925.; Beneš, E.: *Světová válka a naše revoluce. I.-III.* Praha: Orbis – Čin, 1927–1929.; Soukup, F.: *28. říjen 1918. I–II.* Praha: Orbis, 1928.; Kalina, A. S.: *Krví a železem dobytý československé samostatnosti.* Praha: [s. n.], 1938.; Dérer, I.: *Slovensko v prevrate a po ňom.* Bratislava: [s. n.], 1924.; Medvecký, K. A.: *Slovenský prevrat. I.–IV.* Trnava: Bratislava: Spolok sv. Vojtecha – Vydavateľská spoločnosť Komenský, 1930–1931.; Šrobár, V.: *Oslobodené Slovensko. I.* Praha: Čin, 1928 ((II. díl Bratislava: Academic Electronic Press, 2004); Šrobár V.:

viták zajlottak a hazai és a külföldi ellenállás résztvevői között arról, hogy ki bír jelentősebb érdemekkel a csehszlovák állam megalapításával kapcsolatban. Az eltelt viszonylag rövid idő ellenére már akkor megjelentek az első népszerűsítő és tudományos munkák.<sup>12</sup>

Minden új államnak, amely egy másik államból kiszakadással vagy annak felbomlásával jön létre, valahogyan meg kell határoznia önmagát az eredeti állammal szemben. Ez a meghatározás a dolog logikájából fakadóan negatív, mivel másként az új állam elveszíténé létjogosultságát. Természetesen Csehszlovákia sem volt e tekintetben kivétel. Az első köztársaság olyan képet közvetített önmagáról, amelyen a csehek és szlovákok a kezdetektől fogva tömegesen harcoltak az Osztrák–Magyar Monarchia ellen, akár az otthoni, akár pedig a külföldi fronton. Az irodalom kihangsúlyozta a csehek és szlovákok ellenérzését, hogy az osztrák–magyar hadsereg soraiban harcoljanak, és értelemszerűen kiemelte a csehszlovák légiók jelentőségét. A legionárius hagyomány adta egyébként a csehszlovák hadsereg két világháború közötti létrehozásának ideológiai alapját. Így hát nincs abban semmi meglepő, hogy a legionárius és a légiókról szóló irodalom<sup>13</sup> a külföldi ellenállásról

---

*Pamäti z vojny a z väzenia.* Praha: Gustav Dubský, 1922.; Hodža, M.: *Slovenský rozchod s Maďarmi.* Bratislava: Slovenský denník, 1929.; Opočenský, J.: *Konec monarchie rakousko-uherské.* Praha: Čin, 1928.; Opočenský, J.: *Zrození našeho státu.* Praha: Čin, 1928.; Habrman, G.: *Mé vzpomínky.* Praha: [s. n.], 1928.; Hajšman, J.: *Česká maffie.* Praha: Orbis, 1932.; Markovič, I.: *Slováci v zahraničnej revolúci.* Praha: Památník odboje, 1923.; Janoška, J.: *Z historie prevratu.* Trnava: [s. n.], 1927.; Markovič, I.: *Slováci v zahraničnej revolúci.* Praha: Památník odboje, 1923.

12 Tobolka, Z.: *Česká politika za světové války.* Praha: Československý kompas, 1922.; Tobolka, Z.: *Politické dějiny československého národa od roku 1848 až do naší doby. IV. 1914–1918.* Praha: Čs. kompas, 1937.; Paulová, M.: *Dějiny Maffie. Odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914–1918. I.–II.* Praha: Čs. grafická unie, 1937–1939.; Sidor, K.: *Slováci v zahraničnom odboji.* Bratislava: [s. n.], 1928.; Papoušek, J.: *Boj za československou samostatnost.* Praha: Orbis, 1928.

13 A „legionárius irodalom” fogalmát általában tágabban, s nem csupán légiókról szóló irodalmként értelmezzük: ide tartoznak a legionárius írók, mint például Rudolf Medek, Josef Kopta, František Langer és mások művei is, amelyek művészileg dolgozzák fel a légiók harcait az Osztrák–Magyar Monarchiával szemben és részvételüket az oroszországi polgárháborúban.

szóló irodalom<sup>14</sup> meghatározó részét alkotta. Ami a háború értékelését illeti, a bizonyos mértékig eltérő nézőpontok egyöntetűen a jó ügyért igazságos háborút folytató félként mutatják be az antant államait. A csehszlovák állam létrejöttét úgy magyarázták, hogy az egyrésről annak volt az eredménye, hogy sikerült az antanthatalmakat az Osztrák–Magyar Monarchia felosztásának elképzelése mellé állítani, külön kihangsúlyozva Woodrow Wilson amerikai elnök szerepét, másrésről pedig az Osztrák–Magyar Monarchia katonai vereségének következménye volt, amelyhez hozzájárultak mind a külföldi csehszlovák légiók, mind pedig a Maffia, azaz a hazai ellenállás hírszerző tevékenysége.

Miközben az első köztársaság idején Csehszlovákia létrejöttét egyértelműen a csehek és szlovákok nemzetfejlődésének természetes betetőzéseként értékelték, a náci megszállás és a szlovák állam jelentős elmozdulást hozott. A protektorátus idején megjelentek – természetesen nem képzett történészek, inkább historizáló, kollaboráns publicisták tollából – olyan írások, amelyek Csehszlovákia létrejöttét egyenesen hibaként értékelték. E koncepció alapján a köztársaság megalakulása azt eredményezte, hogy a csehek kiszakadtak a közép-európai térségből, ami végső soron egyáltalán nem segített rajtuk, mivel csupán a politikailag tényezőnek számító Franciaország és Nagy-Britannia Németország-ellenes szándékait juttatta érvényre. Amikor 1938-ban a két állam prioritásai megváltoztak, elvesztették érdeklődésüket Csehszlovákia iránt, és hagyták elbukni. Csehország számára ez azonban nem káros fejlemény volt, hanem éppen ellenkezőleg, inkább előnyt jelentett: visszatérhetett oda, ahova mindig is tartozott, vagyis a nagy Németország keretei közé. Itt részese lehet minden olyan előnynek, amelyet a Németország által egyesítendő Európa fog jelenteni az emberiségnek. Ennek a náci propagandára épülő elméletnek a

---

14 L. pl. Kudela, J.: *Československé a polské vojsko v Rusku*. Praha: Čs. obec sokolská, 1927.; Kudela, J.: *československá anabase v Rusku*. Brno: Čs. obec sokolská, 1928.; Kudela, J.: *Československé vojsko v Itálii.*, Praha: Čs. obec sokolská, 1928.; Kudela, J.: *Československé vojsko ve Francii*. Praha: Čs. obec sokolská, 1928.; Kratochvíl, J.: *Cesta revoluce. Československé legie v Rusku*. Praha: Čin, 1922. (2. doplněné vydání Praha: Čin, 1928.); Klecanda, V.: *Operace československého vojska na Rusi v letech 1917–1920*. Praha: Čs. vědecký ústav vojenský, 1921.

szószólói Karel Lažnovský<sup>15</sup> és Vladimír Krychtálek<sup>16</sup> aktivista újságírók voltak, valamint Emanuel Moravec, a protektorátus oktatási és népművelési minisztere – és talán a leggyűlöltebb kollaboráns.<sup>17</sup> Ám a Csehszlovákia megalakulását mint „hibát” elutasító diskurzusnak természetesen nem volt esélye a sikerre cseh környezetben.

Ugyanebben az időben Szlovákiában egy másfajta beszédmód alakult ki, amely új perspektívát nyújtott Csehszlovákia létrejötte kapcsán. Ez a diskurzus elsősorban a kormányzó párt, a Hlinka-féle Szlovák Néppárt politikai céljait követte. Noha a szlovák állam, amely 1939. március 14-én jött létre, az éppen megszűnt Csehszlovákiával szemben határozta meg önmagát, már csak azért sem tudta megtagadni 1918 jelentőségét, mert védekeznie kellett az erősödő magyar revizionizmussal szemben – Csehszlovákia megalakulásának elutasítása a Magyarországtól való elszakadás elutasítását is jelentette volna. A néppárti történetírás és publicisztika ugyan szimpátiával tekintett 1918-ra, ám abban csak egy – bár jelentős – mérföldkövet látott a szlovák történelem logikus végkifejlete, az önálló szlovák állam felé vezető úton. Ezt a koncepciót már a harmincas évek végén kidolgozta František Hrušovský történész, a znióváráljai (Kláštor pod Znievom) gimnázium tanára, majd igazgatója, aki a világháború alatti Szlovák Köztársaságban a szlovák parlament képviselője, 1944-től pedig a szlovák történelem professzora volt a pozsonyi Comenius Egyetemen (amelyet akkor „Szlovák Egyetem”-re kereszteltek át). Kiforrott formában először a *Szlovák történelem* c. szintetizáló

---

15 Lažnovský, K.: *Hovory s dějinami*. Praha: Orbis, 1940. 1941-ig összesen hat kiadásban jelent meg.

16 Krychtálek, V.: *Bolševici, Beneš a my*. Praha: Orbis, 1941. 150–156.

17 Moravec, E.: *V úloze mouřenina. Československá tragédie*. Praha: Orbis, 1940. A művet a háború során többször is kiadták, 1942-ig összesen nyolc kiadása jelent meg. A könyv 1941-ben a prágai Orbis könyvkiadónál német nyelven is megjelent *Das Ende der Benesch-Republik. Die tschechoslowakische Krise 1938* címmel, és 1942-ig összesen öt német kiadást ért meg. 2004-ben a könyv újra megjelent csehül a Filip Trend Publishing kiadónál, Pardubicében. L. szintén: Moravec, E.: *Děje a bludy*. Praha: Orbis, 1941. (2. bővített kiadás, Praha: Orbis, 1942.)

művében találjuk meg ezt a koncepciót.<sup>18</sup> A köztársaság 1918-as megalapítására tisztán szlovák perspektívából tekint, a csehekkel való egyesülésre pedig mint az adott körülmények között szükséges és helyes lépésre. Fejtegetéseiben elsősorban Štefánik ellenállásbeli szerepét emeli ki, valamint a szlovák emigránsok, főként az amerikai Szlovák Liga elkötelezett tevékenységét. Csehszlovákia Hrušovský szerint a szlovákok számára tagadhatatlanul helyzetük javulását jelentette, tekintet nélkül arra a körülményre, hogy a Pittsburgi egyezmény betartása cseh részről elmaradt, a beígért autonóm Szlovákia pedig nem valósult meg. A két világháború közötti két évtized Hrušovský szerint egy átmeneti időszak szerepét töltötte be; Csehszlovákia „átszálló állomás volt, amelyen át kellett haladni, hogy a szlovákok megérjenek és bátorságra tegyenek szert, hogy megindulhassanak a tényleges közös cél felé, amely kizárólag Szlovákia önállósága lehetett, mint a valóban szabad szlovák élet előfeltétele”<sup>19</sup>

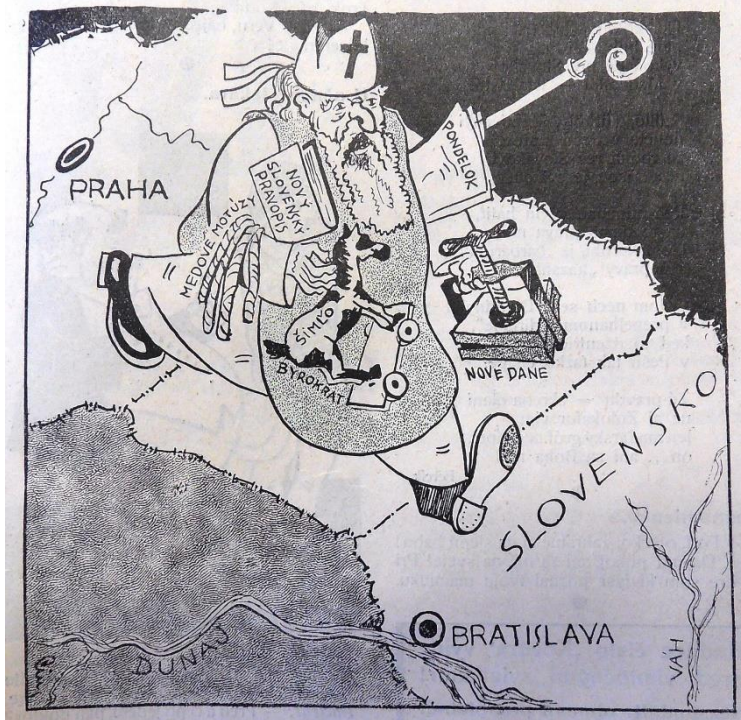
---

18 Hrušovský, F.: *Slovenské dejiny*. Turč. Sv. Martin: Matica slovenská, 1939. Könyve csak 1940-ig 6 kiadást ért meg, ami mellett átdolgozott formában középiskolai és népiskolai tankönyvként is ismételtelen megjelent. Rövidített változatának elkészült német (*Die Geschichte der Slowakei*. Bratislava: Slowakische Rundschau, 1940) és a háborút követően angol fordítása is *This is Slovakia. A Country You Do not Know*. címmel. 2. kiad. Cambridge (Ontario): Friends of Good Books, 1976. Az első kiadást a szerzőnek nem sikerült beszereznie.

19 Hrušovský, F.: Cesta slovenských dejín k Slovenskej republike. In: Špinc, M. (ed.): *Slovenská republika 1939–1949*. Scranton, Pa.: Obrana Press, 1949. 21.



Pražský Mikuláš dobrým slovenským dietkam.



A prágai Mikuláš [ajándékai] a jó szlovák gyerekeknek. *Kocúr*, 9, 11. sz. 1931. november. (A Mikuláš kezében és hóna alatt „mézesmadzag”, „bürokrácia”, „új adók”, a „hétfő” és az „Új szlovák helyesírás”.)

A „Csehszlovákia mint átszálló állomás” elképzelése – mint olyan államé, amelyben a szlovákok ugyan meglehetősen jól érezték magukat, de már betöltötte történelmi szerepét – 1989 után vált újra népszerűvé Szlovákiában, még inkább pedig 1993 után, jóllehet a mai nagyközönség előtt ismeretlen František Hrušovský nevét nem

kapcsolják hozzá.<sup>20</sup> Ez a perspektíva ugyanis lehetővé tette, és ma is lehetővé teszi a szlovák történészek és közéleti személyiségek számára, hogy pozitívan tekintsenek Csehszlovákiára, ugyanakkor ne viszonyuljanak negatívan 1992-es megszűnéséhez sem.<sup>21</sup>

A világháborúról és Csehszlovákia megalakulásáról szóló diskurzusba az 1948-as kommunista fordulat és az azt követően formálódó marxista történetírás hozott alapvető változást.<sup>22</sup>

A Csehszlovák Kommunista Párt értelmiségi elitjei már a két világháború közti időszakban is a folyamatban lévő nemzeti és szociális forradalom perspektívájából értékelték Csehszlovákia létrejöttét. Ebben az értelmezésben a munkásság 1918-ban nemcsak a nemzeti függetlenségért küzdött, hanem a szociális szabadságért, vagyis a szocializmus győzelméért is. E tekintetben október 28. és az önálló állam megalakulása csak a forradalom első szakasza volt, mivel csupán a nemzeti program valósult meg (tegyük hozzá: csak a cseh, illetve esetleg még a szlovák). A szocializmus nem győzedelmeskedett, mivel a forradalmi folyamatot erőszakkal megszakította a rendőrség, a csendőrség és a hadsereg, amikor 1920 decemberében leverte – a szocialista baloldal elképzelése szerint – a dolgozók felkelésének kezdetét jelentő általános sztrájkot. A „szocialista diskurzus” első köztársaságbeli csírája 1945 után, teljességében pedig 1948 után bontakozott ki: a náci megszállók elleni 1945. májusi felkelésre az 1920-ban félbeszakított nemzeti és szociális forradalom újratekintéseként és folytatásaként tekintettek, amelynek végső győzelme 1948 „diadalmas februárja”<sup>23</sup> volt. A

20 Hrušovský 1945-ben elmenekült Olaszországba, majd az USA-ba emigrált, ahol 1956-ban, 53 éves korában hunyt el. Hatásának továbbélése kapcsán I. Otčenášová, S.: Egy új mesternarratíva felé: a szlovákiai történelemoktatás egy vitás kérdése a rendszerváltás után. In: Szalai L. (szerk.): *A nemzeti mítoszok szerkezete és funkciója Kelet-Európában*. Budapest: L'Harmattan Kiadó – ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, 2013. 185.

21 L. pl.: Mannová, E. et al.: *Krátke dejiny Slovenska*. Bratislava: Academic Electronic Press (AEC), 2003. 265–269. és 325–326.

22 Ehhez I. Sommer, V.: *Angažované dejepisectví. Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem 1950–1970*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny (NLN) – Filozofická fakulta UK, 2011.; Hudek, A.: *Najpolitickéjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948–1968*. Bratislava: Historický ústav (HÚ) SAV, 2010.

23 A csehszlovákiai kommunista fordulat megnevezése 1989 előtt.

gyakorlatban ez azt jelentette, hogy 1918. október 28. ugyan fontos mérföldkő maradt, ám az 1945. májusi események (elsősorban május 9., Csehszlovákia szovjet hadsereg általi felszabadításának napja) és 1948. február 25. árnyékába került. A „forradalom két szakaszának” szemlélete valójában az 1917-es orosz forradalommal kapcsolatos marxista–leninista szemléletet másolta, annyi különbséggel, hogy míg Oroszországban kilenc hónap telt el közöttük, Csehszlovákiában harminc év.

Az ötvenes években hasonló volt a szlovák történetírás álláspontja is: az 1956-ban kiadott hivatalos *Szlovákia történelmi tézisei* például megállapítja: „A Csehszlovák Köztársaság valójában nemzeti és demokratikus forradalommal keletkezett. A cseh és a szlovák nemzet felszabadult az osztrák<sup>24</sup> és magyar uralkodó osztályok igája alól, szétverte a Monarchiát és megszüntette a nemesi kiváltságokat. A nemzeti felszabadító harc hordozója és hajtóereje a cseh és a szlovák munkásosztály volt, ám a jobboldali szociáldemokraták árulásának következtében az új államban a cseh és a szlovák burzsoázia jutott hatalomra. Az új állam keletkezésekor a belföldi osztrákpárti és az ún. külföldi ellenállás (T. G. Masaryk, E. Beneš, M. R. Štefánik) burzsoá képviselői szövetséget kötöttek a cseh és a szlovák nép ellen.”<sup>25</sup> Az 1948-as kommunista fordulatot ezután a nemzeti és szociális küzdelem beteljesüléseként írja le: „1948 februárjában döntő győzelmet aratott a dolgozó nép. 1948 februárjának eseményei megerősítették a népi demokráciát a proletariátus diktatúrájának szerepében, és mindörökké elhárították annak esélyét, hogy a belső reakció erői Csehszlovákiában újjáalakíthassák a kapitalizmust.”<sup>26</sup>

Az orosz forradalom azonban más módon is hatott 1918 történeti feldolgozására. A cseh és a szlovák hivatalos marxista történetírás ugyanis kénytelen volt átvenni Lenin tézisé a világháborúról mint

---

24 Az „osztrák uralkodó osztályok” kifejezés rendkívül problematikus, és kérdés, hogy mit is kellene értenünk alatta. „Osztrák nemzet” valójában akkor, az Osztrák–Magyar Monarchia idején nem létezett. Az „osztrák uralkodó osztályok” kifejezés így az összes Lajtán túli nemzet „uralkodó osztályát” takarja, ideértve a csehet is.

25 Holotík, L. et al.: *Dejiny Slovenska (Tézy). Príloha Historického časopisu III (1955)*. Bratislava: SAV, 1956. 191.

26 Holotík, 1956. 289.

imperialista háborúról, amelyben mindkét fél saját önző céljaiért harcolt,<sup>27</sup> és természetesen a bolsevik tézist is 1917. november 7-éről (a „Nagy Októberi Szocialista Forradalomról”) mint a világtörténelem új korszakának kezdetéről, amely döntő hatással bírt az összes nép, főként a Habsburg Monarchia népeinek nemzeti-felszabadító harcára.<sup>28</sup> Elsősorban a külföldi ellenállásra vetült ezáltal „rossz fény”, amelynek vezéralakjait immár a cseh és a szlovák burzsoázia szolgálaként vagy a brit és francia imperialisták fullajtárjaiként jelenítették meg. Legrosszabbul természetesen a csehszlovák légiók jártak – értékelésük alapvetően negatív volt, és nemcsak az imperialista antant oldalán vívott harcuk miatt, hanem elsősorban az orosz polgárháborúban a bolsevikok elleni fellépésük okán.<sup>29</sup> Már csak azért sem lehetett másként, mint negatívan értékelni a légiókat – különösen az ötvenes években –, mert az orosz polgárháborúban játszott szerepüket elítélte a hivatalos *Az Összszövetségi Kommunista (bolsevik) Párt története* is, amelyet 1938-ban hagyott jóvá a Kommunista (bolsevik) Párt központi bizottsága, Sztálin uralkodása idején pedig a kötelező kánont jelentette.<sup>30</sup> Csehszlovákia létrejöttében a „szocialista diskurzus” szerint már nem a külföldi és hazai vezető cseh és szlovák politikusok tevékenysége és az antant támogatása játszotta a döntő szerepet, hanem az oroszországi „Nagy Októberi Szocialista Forradalom” visszhangja. Amaz ugyanis kinyilvánította a nemzetek

---

27 Lenin, V. I.: *Spisy*. Sv. 21. Praha: SNPL, 21.

28 Ez az értelmezés található a szovjet *Világtörténelemben (Vsemirnaja istorija, tom 8, Moskva: Socekiz, 1961.)*, amely csehül is megjelent. L.: *Dějiny světa, Díl. 8*. Praha: Svoboda, 1966. 15. 79–89, 151–164.

29 Muška, J. – Hořec, J.: *K úlohe československých légii v Rusku*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry (SVPL), 1954.; Vávra, V.: *Z Masarykovy kontrarevoluční činnosti v Rusku*. Historie a vojenství, 1954. č. 1, 84–114; Muška, J. – Hořec, J.: *Klamná cesta. Příprava a vznik protisovětského vystoupení československých legii*. Praha: Naše vojsko, 1958. Pozitív értékelést kapott azonban a legionáriusoknak az a (számszerűen meglehetősen csekély) része, amely a polgárháborúban átállt a bolsevikok oldalára. L. pl. Veselý, J.: *Češi a Slováci v revolučním Rusku 1917–1920*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury (SNPL), 1954.; Vodička, J.: *Jak jsme žili a bojovali*. Praha: Svaz protifašistických bojovníků (SPB), 1957.

30 A cseh légiókra vonatkozó passzust l. csehül: *Dějiny Všesvazové komunistické strany (bolševiků)*. Praha: Svoboda, 1951. 231.

önrendelkezési jogát, beleértve az elszakadáshoz való jogot is, kiállt az igazságos békéhez való jogért („annexiók és hadisarc nélküli béke”), de főképp más államokban is arra inspirálta a munkásosztályokat, hogy szintén lépjenek a forradalom útjára.

Csehszlovákia megalakulásának az oroszországi bolsevik forradalom pusztá tükörképeként való értelmezése – amelyet gyakran „A Nagy Októberi Szocialista Forradalom nélkül nem lenne szabad Csehszlovákia sem”<sup>31</sup> jelszóval fejeztek ki – a köztudatban sohasem terjedt el túlságosan. Ezt a kommunista ideológusok az „alapító atyákról” – Tomáš Garrigue Masarykról, Edvard Benešről és Milan Rastislav Štefánikról – szóló „burzsoá legendák” továbbélésének tulajdonították. Ezekről a politikusoktól a „dolgozó nép” vette át a nemzeti függetlenségi harc fő mozgatójának és szereplőjének a pozícióját. Csehszlovákia történetének intenzív átdolgozása 1951-ben kezdődött el, amikor ezt a Csehszlovák Kommunista Párt (CSKP) vezetésének új ideológiai iránymutatása előírta. Ennek keretében öszre eltörölték az október 28-i nemzeti ünnepet, igaz, valamelyest paradox módon az évforduló egészen 1975-ig munkaszüneti nap maradt.<sup>32</sup> A „burzsoá legendák” elleni harc, amelybe sok, akkor fiatal történész kapcsolódott be, az ideológiai harc fontos része maradt. A kommunista vezetés egyáltalán nem titkolta, hogy mostantól éppen ez kell, hogy a történészek feladata legyen, és nem annak a kutatása, hogy „mi is történt valójában”. A később a történelemhamisítás szimbólumává váló Václav Král ezt írta *Masaryk és Beneš ellenforradalmi és szovjetellenes politikájáról* című könyvében: „Ez a mű azt hivatott bemutatni, hogy nem Masaryk, Beneš és Štefánik tevékenysége vezetett nemzeti felszabadulásunkhoz és az önálló Csehszlovák Köztársaság megteremtéséhez, hanem a forradalmi dolgozó nép volt az, otthon és a frontokon, amely a Nagy Októberi Szocialista

---

31 Křížek, J.: *Bez Velké říjnové socialistické revoluce by nebylo Československa*. Rovnost, Praha 1951. Ennek az állításnak egy másik alakváltozata volt a „November 7. nélkül nem lenne október 28.,” ami azonban némiképp logikátlanul hatott.

32 Az 1951. november 2-i 93. törvény alapján. Ettől kezdődően csupán május 9. volt állami ünnep, mint Csehszlovákia 1945-ös szovjet felszabadításának napja. Október 28-át a törvény az államosítás napjának nevezte, ami az 1945. évi 100–104-es államosítási dekrétumok kihirdetésére utalt.

Forradalom példáját követve eltemette a régi, reakciós monarchiát.<sup>33</sup> Ludovít Holotík *A Štefánik-legenda és Csehszlovákia létrejötte* című művében pedig ezt fejtegette: „A felszabadítási legendák, köztük a Štefánik-legenda eltorzították a történelmi igazságot a Csehszlovák Köztársaság keletkezéséről, a munkásosztály és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom szerepéről az Osztrák–Magyar Monarchia ellen és a nemzeti függetlenségért vívott harcban.”<sup>34</sup> Az új értelmezésnek megfelelően az ötvenes évek elején kampány indult T. G. Masaryk<sup>35</sup>, E. Beneš<sup>36</sup> és M. R. Štefánik, valamint az amerikai elnök, Woodrow Wilson lejáratására, akit az expanzív amerikai világ- és főként európai politika legfőbb képviselőjeként azonosítottak.<sup>37</sup>

---

33 Král, V.: *O Masarykově a Benešově kontrarevoluční protisovětské politice*. SNPL, Praha: 1953. 7.

34 Holotík, L.: *Štefánikovská legenda a vznik ČSR*. 2. vydanie, Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1960. 8. A munka először 1958-ban jelent meg Pozsonyban, a Szlovák Tudományos Akadémia kiadásában, de művét Holotík már korábban írta, amivel kapcsolatban az 1960-as kiadás előszavában, a 12. oldalon ezt írja: „Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a témán már 1951-ben elkezdtünk dolgozni, amikor a burzsoá legendák elleni harc pártunk ideológiai harcának homlokterébe került. Ebben az időben több olyan tanulmányt jelentettünk meg, amelyek jelen mű kiindulópontjai voltak”. A szöveget 1956-ban fejezte be a szerző (Holotík, L, 1960. 13.)

35 Nečásek, F. – Pachta, J. – Raisová, E. (eds.): *Dokumenty o protilidové a protinárodní politice T. G. Masaryka*. Praha: Orbis, 1953.; Nečásek, F. – Pachta, J. (eds.): *Dokumenty o protisovětských piklech československé reakce*. Praha: SNPL, 1954.

36 Král, V.: *Beneš a obrana štátu*. Bratislava: Tatran, 1952.

37 Hájek, J.: *Wilsonovská legenda v dějinách ČSR*. Praha: SNPL, 1953. 149–157. A könyv előszava egyébként nem tér el ettől a vonaltól: „A cseh burzsoázia számos mítoszba és legendába burkolta a nemzet fölötti uralmának történetét. [...] Ezek a legendák azt a képzetet voltak hivatva kelteni, terjeszteni és megerősíteni a népi rétegek körében, hogy csak ezek a »nagy« burzsoá férfiak a nemzeti történelem igazi hősei és alkotói. [...] Ez volt az 1918. október 28-áról szóló legenda értelme és tartalma is. Elhallgatták, sőt eltorzították benne az oroszországi Nagy Októberi Szocialista Forradalom jelentőségét, csakúgy, mint a cseh és szlovák nép forradalmi mozgalmának jelentőségét” (9).



Plakát Csehszlovákia létrejötte alkalmából

Az oroszországi bolsevik forradalom Csehszlovákia megalakulására kifejtett közvetlen hatását nem lehet kimutatni levéltári dokumentumok vagy más igazolható tények alapján, és az ötvenes években is csupán egy bizonyíthatatlan hipotézisről volt szó. Az ötvenes évek történészei ezért a gyakorlatban – többé-kevésbé kényszerűen – az Osztrák–Magyar Monarchiában lezajlott

különböző sztrájkok és lázadások hangsúlyozására és leírására szorítottak az 1917–1918<sup>38</sup> közötti időszak kapcsán, annak ellenére, hogy azok nem járultak közvetlenül hozzá Csehszlovákia létrejöttéhez, ráadásul az esetek többségében az oroszországi forradalommal való összefüggésük sem bizonyított. A régi, ténybelileg olykor valóban hibás legendák<sup>39</sup> lerombolása keretében így új legendákat hoztak létre, amelyek még távolabb álltak a valóságtól. Másrésztől fontos leszögezni, hogy Csehszlovákia keletkezésének a jelentőségét nem kérdőjelezték meg a kommunisták; egy ilyen lépés annyira szöges ellentétben állt volna a cseh és a szlovák nemzeti történettel, hogy azt a köztudat (beleértve a CSKP tagjait is) nem fogadta volna be.

A hatvanas években, a fokozatos liberalizáció körülményei között, lassú visszatérést tapasztalunk a Habsburg-ellenes ellenállás alakjai, október 28-a és végül a csehszlovák légiók rehabilitációja felé, az utóbbiak szovjetellenes fellépését egyfajta sajnálatra méltó tévedésként, félreértésként értelmezve, amelyhez a bolsevik forradalom valódi céljainak „meg nem értése” vezetett.<sup>40</sup> Ez az eltolódás a „visszatérés a forrásokhoz” jelszavával történhetett meg. Olyan munkák jöttek létre, amelyek – elsősorban formailag – ugyan hűek maradtak a marxista-leninista szólamokhoz, ám tényekkel alátámasztott értelmezéseket tartalmaztak. Természetesen ez szükségszerűen ellentmondásba került a hivatalos tézissel, amely az oroszországi forradalomnak az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlására és Csehszlovákia, illetve a többi utódállam létrejöttére kifejtett alapvető hatására vonatkozott, bár ezt az ellentmondást a szerzők taktikai okokból nem hangsúlyozták. Az első ellenállás vezetőinek és pozitív szerepüknek a rehabilitációja 1968-ban érte el csúcspontját, Csehszlovákia keletkezésének 50. évfordulója alkalmából. Akkor jött ki Karel Pichlík rendkívül bátor műve az

---

38 Fiala, J.: *Rumburská vzpoura*. Praha: Naše vojsko, 1953.; Pichlík, K.: *Vzpoura 71. pluku v červnu 1918*. Praha: Naše vojsko, 1956.

39 Ide tartozik az a továbbra is élő elképzelés, hogy Csehszlovákia függetlensége mellett először Woodrow Wilson szólalt fel 1918. januári 14. pontjában.

40 Pichlík, K. – Vávra, V. – Křížek, J.: *Červenobílá a rudá. Vojáci ve válce a revoluci 1914–1918*. Naše vojsko, Praha 1967.



ellenállásról és a légiókról.<sup>41</sup> Pichlík Moszkvában, a csehszlovák–szovjet történeשבizottság májusi ülésén adta elő nézeteit fő előadóként.<sup>42</sup> További jelentős eredményt képviselt Zdeněk Kárník könyve a szociáldemokratáknak az önálló állam létrejöttéhez való viszonyulásáról és tényleges hozzájárulásáról<sup>43</sup> vagy Jan Galandauer műve a csehszlovák program kialakításáról.<sup>44</sup>

Az 1968 utáni normalizáció időszaka<sup>45</sup> a történetírásban visszatérést jelentett az „osztályalapú történelemfelfogáshoz” és az „osztályhüen elfogult történelemhez”, szakítást eredményezve az objektivistá, szigorúan tényszerű megközelítésekkel. Nyilvánvalóan nem véletlen, hogy kifejezetten ezt a tendenciát ítélte el a normalizáció legfontosabb történésze, Václav Král, aki 1972-ben nyilvánosan kritizálta a reformer történészeket – akiket addigra már megfosztottak a publikálás vagy nyilvános védekezés lehetőségétől – objektivizmusukért, amelyet saját maga a „burzsoá ideológia eszközének” bélyegzett.<sup>46</sup> Král egyidejűleg nyíltan kiállt a „tudomány és ideológia egysége” mellett a történetírásban.<sup>47</sup> Általában véve ez a követelmény annak az elvnek az elfogadását jelentette, hogy „ha az ideológiai értelmezés ellentmond a tényeknek, az a tények baja”; koncepcionális síkon – Csehszlovákia kezletkezésének értelmezésében – pedig visszatérést jelentett az ötvenes évek meghaladott interpretációihoz, mindamelltt (és vitán

---

41 Pichlík, K.: *Československé osvobozenécké hnutí za první světové války a vznik Československa*. Ústí n. L.: Krajské pedagogické nakladatelství, 1968.; Pichlík, K.: *Zahraníční odboj 1914–1918 bez legend*. Praha: Svoboda, 1968.

42 Az előadás belső nyomtatványként jelent meg: *Čechoslovackoje osvoboditel'noje dviženje vo vremja mirovoj vojny*. Praha [s. n.], 1968. Karel Pichlík 1998-ban azt nyilatkozta a szerzőnek, hogy előadása a Szovjetunióban nem részesült pozitív fogadtatásban.

43 Kárník, Z.: *Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk či Šmeral?* Praha: Svoboda, 1968.

44 Galandauer, J.: *Formování českého politického programu v letech první světové války*. Praha, 1969;

45 Az 1968-as csehszlovákiai reformfolyamatot („prágai tavasz”) a Varsói Szerződés csapatainak augusztusi intervencióját követően felváltó, visszarendeződéssel járó időszak megnevezése (a szerk. megj.).

46 Král, V.: *Historie v naší společnosti*. In: Král, V. (ed.): *Úkoly československé historiografie*. Praha: ČSAV, 1972. 89.

47 Král, V., 1972. 91.

felül ez volt a legrosszabb) lényeges történelmi tények elhallgatásához, eltitkolásához és eltorzításához vezetett. Pozitív elmozdulást csupán abban lehet látni, hogy legalább megszűnt a Habsburg-ellenes ellenállás képviselőivel szembeni agresszív lejárató kampány, egyes művek pedig új részleteket tártak fel, amelyeket természetesen csak abban az esetben lehetett publikálni, ha nem kerültek szembe a koncepcióval.<sup>48</sup> Tekintettel arra, hogy a hatvanas években a kérdéskör számos szakemberét a normalizációs rendszer betiltotta (elsősorban Karel Pichlíket), megjelent a megfelelő szerzők kérdése is. Nem lehet véletlen, hogy a fő szerzőkké azok a történészek váltak, akik a témához már az ötvenes években tisztán ideológiai szemszögből fordultak – elsősorban Jurij Křížek és Václav Král.<sup>49</sup> Természetesen mindketten ismételten hangsúlyozták a bolsevik forradalom jelentőségét – Křížek<sup>50</sup> írása előszavában, Král pedig az utószóban.<sup>51</sup> Ebben az összefüggésben érdekes, hogy mindketten leszögezték, hogy munkájukat csehszlovákiai és külföldi levéltárakban folytatott komoly kutatás eredményeire alapozták, miközben a jegyzetek ezt egyik esetben sem támasztják alá.<sup>52</sup> Kérdés, hogy valójában milyen újdonságot hoztak

48 L. pl. Hronský, M.: *Slovenské národné rady a gardy roku 1918*. SAV, Bratislava 1975.; Hronský, M: *Slovensko na rázcestí: 1918*. Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1976.

49 Křížek, J.: *Vznik Československa*. Praha, 1978.; Král, V.: *Vznik ČSR*. Praha: Melantrich, 1985.

50 „Hatvan évvel ezelőtt, 1918. október 28-án, Prágában kikiáltották az önálló csehszlovák államot. A csehek és szlovákok új államukon belül éppen akkor kezdték meg közös életüket, amikor az emberiség története új korszakba lépett – a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszakába. Ezt a tényt, amelyet már az ismert jelszó is tartalmazott, miszerint a Nagy Októberi Szocialista Forradalom nélkül nem lenne Csehszlovákia, rendkívül fontos kihangsúlyozni. Ha nem ismerjük fel teljeskörűen és egyetemes érvénnyel, hogy Csehszlovákia kialakulása a világ első győztes proletárforradalmával megszülető világforradalmi folyamat része és folyománya volt, nem tudjuk megfelelően értelmezni a csehszlovák állam létrehozásának történeti fejlődését, sem pedig további sorsának alakulását” (Křížek, J.: 1985. 5).

51 „A csehek és a szlovákok elnyerték nemzeti szabadságukat és függetlenségüket. Ez az orosz proletariátus győzedelmes forradalma által inspirált hatalmas forradalmi mozgalom eredménye volt.” (Král, 1972. 308).

52 L. Křížek, J.: 1978. 5. Ez egy nem túl terjedelmes munka, csupán 109 oldalas, inkább népszerűsítő brosúra. Král műve, amelynek szövegét 1983 júniusára

az említett művek. Ebből a szempontból a normalizáció időszakában sokkal hasznosabb volt például Alexander Haritonovics Klevanszkij orosz történész művének lefordítása, amely az oroszországi csehszlovák felszabadítási mozgalmat és a légiók fellépését tárgyalta, és a kötelező tiszteletkörök mellett pontos idézeteket is tartalmazott az idegen szerzők számára akkoriban teljesen hozzáférhetetlen szovjet levéltárakból.<sup>53</sup> A mű megjelenítése nyilvánvalóan azt a kiadói számítást tükrözte, hogy bár hazai történettől ilyen érzékeny témájú könyvet nem lehetett volna kiadni, feltételezhető volt, hogy a Szovjetunióban már megjelent mű közzététele ellen a pártszervek valószínűleg nem fognak fellépni.

A helyzet a csehszlovákiai reformok idején változott csak meg. 1988-ban a kommunista rezsim felvállalta október 28. örökségét, és újra nemzeti ünnepé minősítette ezt az évfordulót – a csehszlovák állam megalakulásának napját.<sup>54</sup> Azt mondhatjuk, hogy az 1918-cal kapcsolatos szemlélet tekintetében – a hatvanas évek végéhez hasonlóan – egyfajta átfedésbe került a polgári demokratikus és a szocialista diskurzus. Csehszlovákia keletkezésének 70. évfordulójára két monográfia is kijött – Jan Galandauer és Václav Čada tollából<sup>55</sup> –, ezúttal a tények legmélyebb ismeretére alapozva. A két diskurzus átfedése mindkét műben érzékelhető. Jan

---

fejezte be a szerző – vagyis fél évvel a halála előtt (a könyv posztumusz jelent meg) –, sokkal terjedelmesebb volt (320 oldal). Král előszava megalomán jellegű: „A szerző felhasznált minden értékeset, ami csak megjelent az irodalomban. Egyes kérdésekre az eredeti forrásanyagokban kellett keresni a választ. Így kulcsfontosságú levéltárakat kutatott át Prágában, Bécsben, Bonnban, Párizsban és Londonban.” (Král, 1972.7.) A könyv végén található teljes jegyzetapparátus azonban mindössze három oldalt foglal el, levéltári forrásokra alig van utalás. A könyv ténybeli hibákat is tartalmaz.

53 Klevanszkij, A. Ch.: *Českoslovenští internacionalisté a legionářský sbor v Rusku*. Praha: Horizont, 1973. Az orosz eredeti címe: *Čechoslovackýje internacionalisty i prodannij korpus*. Moskva: Nauka, 1965.

54 Az 1975. június 4-i, 56. sz. törvénnyel október 28. megszűnt munkaszüneti nap lenni, és csupán emléknap maradt. 1988. szeptember 21-én a Szövetségi Népgyűlés (törvényhozás) 141. sz. törvényerejű rendelete, amelyet 1988. november 8-án, a 170. sz. törvénnyel utólagosan hagytak jóvá, október 28-át május 9-ével együtt nemzeti ünnepé nyilvánította.

55 Galandauer, J.: *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, předpoklady*. Praha: Svoboda, 1988.; Čada, V.: *28. říjen 1918. Skutečnost, sny a iluze*. Praha: Mladá fronta – Naše vojsko, 1988.

Galandauer könyvében lényegében rehabilitálta a külföldi és a hazai ellenállást is, azonban munkájába beleszótt egy fejezetet *A Nagy Októberi Szocialista Forradalom visszahangja*<sup>56</sup> címmel, amely megismételte a régi tézist a bolsevik fordulat nagy (bár a szerző sehol sem állítja, hogy döntő) hatásáról a belföldi viszonyokra: „1918 januárjának második felében tetőzött a Nagy Októberi Szocialista Forradalom visszhangjának első hulláma. A néptömegek fellépése megrengette a Habsburg Monarchiát. Az Osztrák–Magyar Monarchia ugyan túlélte 1918 elejének krízisét, azonban gazdasági, szociális és politikai struktúrája nehéz és állandóan mélyülő válságba került, amelyet felbomlásáig nem volt képes leküzdeni.”<sup>57</sup> Čada munkája kifejezetten 1918. október 28. történéseivel foglalkozik, így jócskán nyílt tere az oroszországi forradalom hatásainak fejtegetésére. Ezért a szerző legalább az utószóban megjegyezte: „Tegyük még hozzá, hogy a csehszlovák burzsoáziának nem sikerült beteljesítenie álmait. Csak az illúziók maradtak, majd végül azok is eltűntek. A Csehszlovák Köztársaság létének kezdetén azonban, de talán erre már az olvasó is rájött, elkezdtek formálódni azok a társadalmi erők, amelyek programszerűen célozták meg népünknek nemcsak nemzetiségi, hanem szociális felszabadítását is. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom eszméi megszülték Csehszlovákiában is a kommunista pártot, amely többéves érési folyamat, kemény próbatételek és harcok során vissza tudta szerezni a burzsoázia által Münchenben elveszített szabadságunkat, és nemzeteink élére tudott állni, hogy minőségileg új szociális és nemzetiségileg igazságos alapokon újítsa meg a Csehszlovák Köztársaságot.”<sup>58</sup>

Annyit még hozzá kell tenni, hogy a cseh–szlovák viszony élénkülő diskurzusával összefüggésben Szlovákiában megjelentek a Csehszlovákia létrejöttét szlovák nézőpontból vizsgáló művek is. Ezek elsősorban azt a kérdést járták körül, hogy milyen mértékben járultak hozzá az ország keletkezéséhez a szlovákok,

---

56 Galandauer, 1988. 105–128.

57 Galandauer, 1988. 121.

58 Čada, 1988. 299.

kihangsúlyozva, hogy az új államban megvalósultak-e a szlovák követelések, s ha igen, milyen mértékben.<sup>59</sup>

1989 után minden korlátozás megszűnt, és a szerzők teljesen szabadon írhattak. A kilencvenes években tulajdonképpen a koncepciók tekintetében az első köztársaság diskurzusához való visszatérésre került sor. Ebben az időszakban újra kiadtak egyes régebbi műveket is, amelyekben szerzőik kidolgozták a politikai okokból eredetileg nem közölhető passzusokat. Így jelentek meg újra például Karel Pichlík javított munkái.<sup>60</sup> Az 1989. novemberi fordulat óta eltelt közel harminc év alatt természetesen óriási mértékben megnőtt a kiadott könyvek száma. Szükségesnek tartom itt megemlíteni legalább Antonín Klimek,<sup>61</sup> Robert Kvaček<sup>62</sup> vagy Ivan Šedivý,<sup>63</sup> Szlovákiában pedig Marián Hronský és Miroslav Pekník<sup>64</sup> műveit. Másrészről azonban a csehszlovák felszabadítási mozgalommal foglalkozó hazai történetírásból szembeötlően hiányoznak azok a művek, amelyek Oroszország és az orosz forradalmaknak a külföldi ellenállásra kifejett hatásait elemeznék tudományos alapossággal.<sup>65</sup>

Már szó volt róla, hogy Csehszlovákia létrejöttét nem lehet a megszűnt Osztrák–Magyar Monarchia területén létrejött többi államalakulattól elszigetelten vizsgálni. Jelen fejezet korlátozott

---

59 Plevza, V.: *Rok osemnásťty*. Bratislava: Smena, 1988.; Hronský, M.: *Slovensko pri zrode Československa*. Bratislava: Pravda, 1987. (ténylegesen 1988-ban jelent meg).

60 Pichlík, K.: *Bez legend. Zahraniční odboj 1914–1918 a zápas o československý program*. Praha: Panorama, 1991.; Pichlík, K. – Klípa, B. – Zabloudilová, J.: *Českoslovenští legionáři 1914–1920*. Praha: Mladá fronta, 1996.

61 Klimek, A.: *Říjen 1918: Vznik Československa*. Praha – Litomyšl: Paseka, 1998.

62 Kvaček, R.: *První světová válka a česká otázka*. Praha: Triton, 2003. (2. átdolgozott és bővített kiadás. Praha: Triton, 2013).

63 Šedivý, I.: *Češi, české země a velká válka*. Praha: NLN, 2001. (2. kiadás Praha: NLN, 2014).

64 Hronský, M. – Pekník, M.: *Martinská deklarácia. Cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska*. Bratislava: Veda, 2008.; Hronský, M.: *Boj o Slovensko a Trianon 1918–1920*. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998.

65 A hivatkozott témával foglalkozik részben Ivan Savický könyve – I. Savický, I.: *Osudová setkání. Češi v Rusku a Rusové v Čechách 1914–1938*. Praha: Academia, 1999. 28–132.

terjedelme, valamint a szerző nyelvi korlátai nem teszik lehetővé a Csehszlovákia keletkezésével foglalkozó történetírás részletes összevetését a többi utódállam létrejöttének történeti szakirodalmával, ezért azt a csehszlovák (cseh és szlovák), lengyel és részben a magyar historiográfia összehasonlítására korlátozzuk, néhány megjegyzéssel a volt Jugoszlávia nemzeteinek történetírására vonatkozóan. Kezdjük Magyarországgal! Magyarországon, amely sohasem dolgozta fel igazán Trianon traumáját, az ötvenes években először „mély hallgatás” uralkodott. A „horthysta fasiszta rezsim”-től való elhatárolódás iránti igény keretében a történelmi Magyarország megszűnése és a Trianon okozta területvesztés egyfajta „tabuvá” vált, mivel a népi demokratikus országok közti „testvéri kapcsolatok” kontextusában nem volt ildomos a szomszédos államokban élő magyar kisebbségeket emlegetni. Továbbá a magyar historiográfiának is át kellett vennie a szovjet korszakolást: nem 1918, hanem 1917 lett a magyar történelem „alapvető mérföldköve”, annak ellenére, hogy a perspektíva abszurditása mindenki számára nyilvánvaló kellett hogy legyen. Mód Aladár kommunista történész például a *400 év küzdelem az önálló Magyarorszáért*<sup>66</sup> c. könyvében a történelmi Magyarország megszűnését elsősorban nem a területvesztés perspektívájából vizsgálta, mint ahogy a régebbi magyar historiográfia, hanem a forradalom szemszögéből, amely (természetesen az orosz forradalom hatására) megbuktatta a régi rezsimet, és létrehozta a magyar szocialista Tanácsköztársaságot. A történelmi Magyarország felbomlása így a magyar nép és a régi Magyarország többi népének győzelmévé válhatott volna, ami azonban a magyar kommunista rendszernek a csehszlovák, román és magyar ellenforradalmároktól elszenvedett veresége miatt sajnos nem valósult meg. Trianon így az ellenforradalmi politika logikus végkimenetele volt csupán.<sup>67</sup> A hatvanas évek végétől a hetvenes évek elejéig a történelmi Magyarország felbomlása és Trianon újra a historiográfiai

---

66 Mód, A.: *400 év küzdelem az önálló Magyarorszáért*. 7. kiadás, Budapest: Szikra, 1954.

67 Uo., 536–538. Hozzá kell tenni, hogy könyve régebbi kiadásaiiban (az első már 1943-ban, vagyis a Horthy-korszakban megjelent) Mód még nem így értékeli Magyarország felbomlását. Ez először, sokkal enyhébb formában, az 1948-as ötödik kiadásban jelenik meg. Ehhez l. Vörös, 2013. 35–36.

vizsgálódások tárgyává vált. Veszteségként és hibaként értékelték a történelmi Magyarország megszűnését, amit az egyes magyarországi nemzetiségek kialakuló nacionalizmusai okoztak. Ilyen – alapvetően bizonyára helyes – álláspontra jutott 1977-ben például Kovács Endre, aki azonban gyakorlatilag megfelelkezik az egész folyamatban lényeges szerepet játszó magyarosítás jelentőségéről.<sup>68</sup> A kommunista rendszer bukását követően Magyarországon egyfajta visszatérés figyelhető meg a II. világháború előtti időszak perspektíváihoz. A történelmi Magyarország felbomlása újra megélt katasztrófává válik.<sup>69</sup>



Karikatúra a *Borsszem Jankó*ból (Budapest), 53. 24. sz. (2733) 1920. június 13.

Lengyelország 1795-ban három részre szakadt – egy oroszországi, egy poroszországi (császári németországi) és egy ausztriára. A lengyel nemzeti felszabadulás és a lengyel államiság megújítása szempontjából nem az Ausztria, majd az Osztrák–Magyar Monarchia elleni harc volt a meghatározó, hiszen ott jó volt a helyzetük, hanem az oroszok elleni, akik 1795-re bekebelezték a történelmi lengyel területek legnagyobb részét, valamint a császári Németországgal szembeni küzdelem. Ausztria–Magyarországgal szemben ezért lengyel környezetben sosem volt szükség negatív elhatárolódásra, és a történetírásban gyakorlatilag nem is találni ilyet.

68 Kovács E.: *Szemben a történelemmel. A nemzetiségi kérdés a régi Magyarországon*. Budapest: Magvető könyvkiadó, 1977. 523–534.

69 Ehhez részletesebben: Vörös, 2013. 39–44.

A két világháború közti időszakban nagy kultusza volt Józef Piłsudski marsallnak, az önálló Lengyelország 1918-as megteremtőjének és megújítójának, valamint légióinak, amelyek eredetileg a központi hatalmak oldalán harcoltak. Ez a hagyomány a II. világháború utáni „népi” Lengyelország számára nem volt megfelelő, ezért lehetőleg teljes egészében megpróbálták felszámolni, vagy – később – legalább meggyengíteni.<sup>70</sup> Eközben a lengyel történetírás és publicisztika részben Piłsudskinak a nemzeti demokraták és a szanáció<sup>71</sup> ellenzőinek soraiból érkező kritikájára támaszkodott.<sup>72</sup> Lengyelországban is átvették azt a szovjet tézist, hogy a lengyel önállóság elsősorban az orosz forradalom hatására jött létre. A lengyel történészek mindazonáltal 1956-tól jóval nagyobb szellemi szabadságnak örvendhettek, ezért nem kényszerültek különösebben exponálni ezt a tézist. Ráadásul – amint az már elhangzott – ez Lengyelország tekintetében részben az igazságon is alapult. Csupán azt a körülményt kellett valahogy megkerülni, hogy az orosz bolsevikok Lenin vezetése alatt a valóságban Lengyelország függetlenségét egy másik szocialista köztársasággént képzelték el, amely a későbbiekben újra egyesülhet Oroszországgal a szovjet föderáció keretében. Egészen egyértelmű összefüggés van az I. világháború alatti lengyel ellenállás képviselőinek megítélése és a lengyelországi politikai fejlemények

70 L. pl.: Migdał, S.: *Piłsudczyna w latach pierwszej wojny światowej. Zarys działalności i ideologii*. Katowice: Śląsk, 1961.; Wójcik, W.: *Legenda Piłsudkiego w polskiej literaturze międzywojennej*. Katowice: Śląsk, 1986.; Małęcz, D.: *Józef Piłsudski – legendy i fakty*. Warszawa: Młodzieżowa agencja wydawnicza, 1986. A Lengyelországban a nyolcvanas években megjelent kiadványokkal kapcsolatban még meg kell jegyezni, hogy Wojciech Jaruzelski tábornok, az akkori pártvezér, nem viszonyult negatívan Piłsudskikhoz, akinek elismerte jelentőségét az önálló Lengyelország létrejöttében. Nyilván ezért is adhatták ki egyes politikai tárgyú elmélkedéseit és nézeteit – l.: Piłsudski, J.: *O państwie i armii. Wybrał i opracował Jan Borkowski*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1985.

71 A szanáció egy morális megújulást hirdető politikai mozgalom volt, amely Józef Piłsudski marsall 1926. májusi államcsínye után került hatalomra, és autoriter rendszert épített ki Lengyelországban (amelyet az 1939-es német támadás számolt fel) (a szerk. megj.).

72 Leczyk, M. (ed.): *Piłsudski i sanacja w oczach przeciwników. Wybór z pamiętników i publicystyki*. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1987.



között a 20. század hatvanas éveiben. A politikai lazítás időszakában, a Szolidaritás idején – 1980–1981 között – részben még Piłsudski kultuszát is megújították. Közvetlenül a szükségállapot kihirdetését követően ugyan visszatértek a régebbi koncepciókhoz, ám nem túl hangsúlyosan, és a nyolcvanas évek közepétől újra pozitív megítélésben részesültek a lengyel függetlenség megújítói. Az ebbe az irányba történt elmozdulást képviselte Olgierd Terlecki műve a két világháború közti Lengyelországról,<sup>73</sup> valamint a Piłsudski nézeteiről és tevékenységéről megjelent munka Bohdan Urbankowski tollából.<sup>74</sup> Természetesen a kommunista rezsim bukása óta a két világháború közötti Lengyelország alapítói és elsősorban Piłsudski egyértelműen pozitív megítélésben részesülnek.<sup>75</sup>

Ami a délszláv térséget illeti, a két világháború közti időszakban a hangsúly a csehek és az ausztriai délszlávok, azaz az Ausztria–Magyarország területén élő szlovének, horvátok és szerbek függetlenségi mozgalmai közti párhuzamokra helyeződött.<sup>76</sup> A párhuzamok, amelyek elsősorban a háború alatti együttműködésre alapoztak, azonban nem voltak olyan meggyőzőek. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (1929-től Jugoszlávia) 1918-as születése ugyanis alapvetően különbözött Csehszlovákia ugyanabban az évben történt létrejöttétől – elsősorban azért, hogy a délszláv állam tulajdonképpen csak a meglévő, önálló szerb állam kiterjesztése volt. A hivatalos történetírás – elsősorban a szerb – természetesen a nemzeti egyesülésért folytatott harc magától értetődő

---

73 Terlecki, O.: *Z dziejów drugiej Rzeczypospolitej*. Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1985. 9–30.

74 Urbankowski, B.: *Filozofia czynu: światopogląd Józefa Piłsudskiego*. Warszawa: Pelikan, 1988. Átdolgozott kiadás 1.: *Józef Piłsudski. Marzyciel i strateg*. Poznań: Wydawnictwo Zysk, 2014.

75 Wójcik, Z.: *Józef Piłsudski 1867–1935*. Warszawa: Rytm, 1999; Garlicki, A.: *Józef Piłsudski 1867–1935*. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2008.; Eckert, M.: *Historia Polski 1914–1939*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1990.; Roszkowski, W. (Albert, Andrzej): *Historia Polski 1914–1997*. 6. wyd., Warszawa: wydawnictwo naukowe PWN, 1998.

76 L. Paulová, M.: *Jihoslovanský odboj a česká maffie. I. Chorvatská politika za světové války do otevření říšské rady ve Vídni 1914–1917*. Praha: Bečková, 1928. L. szintén az átdolgozott kiadását: Paulová, M.: *Tajný výbor (maffie) a spolupráce s Jihoslavy 1916–1918*. Praha: Academia, 1968.

beteljesüléseként értékelte Jugoszlávia megalakulását.<sup>77</sup> Az egyes délszláv nemzetek két világháború közötti történetírása, amely minden fenntartása ellenére üdvözölte az új államot, kénytelen volt megjeleníteni ezt a szemléletet – tekintettel a királyi cenzúrára –, ám ez nem jelentette azt, hogy valóban el is fogadta volna. Elsősorban a horvátok szemében – akiknek Magyarország keretén belül autonóm pozíciójuk volt – nem kapott az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnése olyan egyértelműen pozitív értékelést, mint Csehszlovákia esetében.<sup>78</sup> A királyi Jugoszláviát a horvátok és a szlovének elsősorban az őket 1918 óta fenyegető olasz revizionizmussal szembeni szükséges védelemként értékelték. Csehszlovákiával összehasonlítva továbbá különbséget jelentett Jugoszlávia létrejöttének interpretációja a kommunista diktatúra idején. Tekintettel a Sztálin és Tito közötti 1948-as szakításra, nem volt szükséges hangsúlyozni a bolsevik forradalom jelentőségét Jugoszlávia megalakulásában.

A jelenlegi helyzet az egykori Jugoszlávia nemzeteinek esetében különböző. Míg a szerbek továbbra is egyértelműen pozitívan értékeli az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnését és Jugoszlávia létrejöttét, a horvát történetírás elsősorban nemzeti területeinek az olasz és részben magyar területi igényekkel szembeni védelme szempontjából tekint pozitívan a királyi Jugoszlávia megalakulására, másrészt azonban komoly fenntartásokkal és kritikusan viszonyul a királyi Jugoszláviához.<sup>79</sup> Természetesen itt is megfigyelhető eltolódás: a kilencvenes években, rövidebb az önálló Horvátország létrejöttét követően – a Horvátországban „honvédő háborúnak” (*domovinski rat*) nevezett polgárháború idején – sokkal kritikusabb volt a viszony Jugoszláviához, és minimalizálták annak a jelentőségét, hogy megszületett a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság. Gyakorlatilag semmilyen pozitívumot nem talált Jugoszlávia

---

77 Popović, V.: *Istorija oslobođenja i ujedinjenja Jugoslovena*. Sarajevo: Prosveta, 1923.; Grisogono, P.: *Jugoslávie sjednocená: od národného kmene a regionálné koncepcie k národnému štátu*. Praha: Máj, 1935.

78 L. Šišić, F.: *Hrvatska povijest od najstarijih dana do potkraj 1918 g. I.–III.* Zagreb: Naklada školskih knjiga, 1925.

79 L. pl. Goldstein, I.: *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi liber, 2003. 234–239.; Goldstein, I.: *Hrvatska 1918–2008*. Zagreb: EPH Liber, 2008. 15–35.; Matković, H.: *Na vrelima Hrvatske povijesti*. Zagreb: Tehnička knjiga, 2006, 243.

létrejöttében például Dragutin Pavličević, aki *Horvátország története* című művében<sup>80</sup> a szerb hadsereg 1918-as zágrábi bevonulását tulajdonképpen szerb megszállásnak tekinti,<sup>81</sup> az SZHSZ Királyság megalakításában pedig nem lát semmi egyértelműen előnyös fejleményt.<sup>82</sup> Ezzel szemben Ivo Goldstein, egy jóval fiatalabb horvát történész (szül.: 1958-ban), a nacionalista vezér, Franjo Tuđman ellenfele, az először 2004-ben kiadott *Horvát történelem* c. könyvében sokkal több szimpátiával tekint az új állam létrejöttére, bár azt ő is hangsúlyozza, hogy saját államiságuk hagyományával a horvátok bizonyosan nem úgy képzelték el a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot, mint Szerbia puszta területi kiterjesztését.<sup>83</sup>

A szlovén történetírás Jugoszlávia megalakulását egészen pozitívan értékeli – a szlovének számára az új állam lehetőséget nyújtott a továbbfejlődésre, elsősorban kulturális és szociális téren, amit természetesen korlátoztak a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, majd főként Jugoszlávia centralista törekvései.<sup>84</sup> A Jugoszlávia létrejöttére vonatkozó szlovén nézőpont így bizonyos mértékig közelít a szlovákok Csehszlovákia jelentőségével kapcsolatos nézőpontjához.

A román nyelv ismeretének hiánya sajnos nem teszi lehetővé a szerzőnek a román történetírással való összehasonlítást. Ott az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása, Erdély és Bukovina Romániához való csatolása és „Nagy-Románia” (*România Mare*) létrejötte a nemzeti eszme nagy győzelme volt, és nyilván az a mai napig is. Ám a bemutatott – bár csak részleges – áttekintésből így is látható, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának perspektívája az utódállamok közül alapvetően csak a cseh, szlovák és lengyel történetírás esetében kompatibilis, az egykori

---

80 Pavličević, D.: *Povijest Hrvatske. 2. izmijenjeno i znatno prošireno izdanje*, Zagreb: Naklada Pavličić, 2000. Ezen mű első kiadása nem állt a szerző rendelkezésére.

81 Pavličević, D.: *Historia Chorwacji*. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza, 2004. 301. A lengyel kiadás, amely a szerző rendelkezésére állt, a második horvát kiadás fordítása.

82 Pavličević, 2004. 317–330.

83 Goldstein, 2003. 233–241.

84 L. pl. Gašparič, J.: *SLS (Slovenska ljudska stranka) pod kraljevo diktaturo*. Ljubljana: Modrijan, 2007. 32–33.

Jugoszláviánál a kompatibilitás csupán látszólagos volt, és Jugoszlávia 1991-es végleges megszűnéséig tartott. Onnantól fogva alapvetően eltérő perspektíva jellemzi a horvát és részben a szlovén történetírást is.

Amint láthatjuk, az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnése és az utódállamok létrejötte kapcsán nincs összhang az egyes nemzeti történetírások között, de a szempontok különbözősége valójában nem is annyira meglepő. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával és az utódállamok megalakulásával kapcsolatos munkák túlnyomó többségének az a hiányossága, hogy az eseményeket az adott ország és nemzet nézőpontjából írják le. Felmerül hát a kérdés: volt rá esély, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia nemzetei egy elfogadható kompromisszum révén fenntarthassák ezt az államalakulatot? Véleményem szerint egy ilyen kompromisszum lehetősége illuzórikus volt, mivel az egyes nemzeti programok kölcsönösen kizárták egymást, ez pedig – tekintettel a birodalom katonai vereségére – nehezen vezetett volna máshova, mint a széthulláshoz.

Fordította: Zahorán Tamás

### *Felhasznált irodalom*

Beneš, E.: *Světová válka a naše revoluce. I.-III.* Praha: Orbis–Čin, Praha 1927–1929.

Čada, V.: *28. říjen 1918. Skutečnost, sny a iluze.* Praha: Mladá fronta – Naše vojsko, 1988.

Dérer, I.: *Slovensko v prevrate a po ňom.* Bratislava: [s. n.], 1924.

*Dějiny světa, Díl. 8.* Praha: Svoboda, 1966. 15. 79–89, 151–164.

*Dějiny Všesvazové komunistické strany (bolševiků).* Praha: Svoboda, 1951.

Eckert, M.: *Historia Polski 1914–1939.* Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1990.

- Fiala, J.: *Rumburská vzpoura*. Praha: Naše vojsko, 1953.
- Galandauer, J.: *Formování českého politického programu v letech první světové války*. Praha, 1969.
- Galandauer, J.: *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, předpoklady*, Praha: Svoboda, 1988.
- Garlicki, A.: *Józef Piłsudski 1867–1935*. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2008.
- Gašparič, J.: *SLS (Slovenska ljudska stranka) pod kraljevo diktaturo*. Ljubljana: Modrijan, 2007. 32–33.
- Goldstein, I.: *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi liber, 2003.
- Goldstein, I.: *Hrvatska 1918–2008*. Zagreb: EPH Liber, 2008.
- Grisogono, P.: *Jugoslávie sjednocená: od národního kmene a regionální koncepce k národnímu státu*. Praha: Máj, 1935.
- Habrman, G.: *Mé vzpomínky*. Praha: [s. n.], 1928.
- Hájek, J.: *Wilsonovská legenda v dějinách ČSR*. Praha: SNPL, 1953.
- Hajšman, J.: *Česká maffie*. Praha: Orbis, 1932.
- Hodža, M.: *Slovenský rozchod s Maďarmi*. Bratislava: Slovenský denník, 1929.
- Holotík, Ľ. et al.: *Dejiny Slovenska (Tézy). Príloha Historického časopisu III (1955)*. Bratislava: SAV, 1956.
- Holotík, L.: *Štefánikovská legenda a vznik ČSR. 2. vydanie*, Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1960.
- Horstenu-Glaise, E.: *Die Katastrophe. Die Zertrümmerung Österreich-Ungarns und das Werden der Nachfolgerstaaten*. Zürich – Leipzig – Wien, 1929.

- Hronský, M.: *Slovenské národné rady a gardy roku 1918*. Bratislava: SAV, 1975.
- Hronský, M.: *Slovensko na rázcestí: 1918*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1976.
- Hronský, M.: *Slovensko pri zrode Československa*. Bratislava: Pravda, 1987. (ténylegesen 1988-ban jelent meg).
- Hronský, M.: *Boj o Slovensko a Trianon 1918–1920*. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998.
- Hronský, M. – Pekník, M.: *Martinská deklarácia. Cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska*. Bratislava: Veda, 2008.
- Hrušovský, F.: *Slovenské dejiny*. Turč. Sv. Martin: Matica slovenská, 1939.
- Hrušovský, F.: Cesta slovenských dejín k Slovenskej republike. In: Špinc, M. (ed.): *Slovenská republika 1939–1949*. Scranton, Pa.: Obrana Press, 1949.
- Hrycak, J.: *Historia Ukrainy. 1772–1999*. Lublin: Instytut Europy Środkowo – Wschodniej, 2000.
- Hudek, A.: *Najpolitickéjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948–1968*. Bratislava: Historický ústav (HÚ) SAV, 2010.
- Ivančík, M.: *Diskurzívna analýza britskej historiografie príčin prvej svetovej vojny*. Disszertáció. Gépelt szöveg. Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava: Filozofická fakulta, Katedra všeobecných dejín, 2017.
- Janoška, J.: *Z historie prevratu*. Trnava: [s. n.], 1927.
- Kalina, A. S.: *Krví a železem dobyto československé samostatnosti*. Praha: [s. n.], 1938.

Kárník, Z.: *Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk či Šmeral?* Praha: Svoboda, 1968.

Klecanda, V.: *Operace československého vojska na Rusi v letech 1917–1920.* Praha: Čs. vědecký ústav vojenský, 1921.

Klevanskij, A. Ch.: *Českoslovenští internacionalisté a legionářský sbor v Rusku.* Praha: Horizont, 1973.

Klímek, A.: *Říjen 1918: Vznik Československa.* Praha – Litomyšl: Paseka, 1998.

Kovács E.: *Szemben a történelemmel. A nemzetiségi kérdés a régi Magyarországon.* Budapest: Magvető könyvkiadó, 1977, 523–534.

Král, V.: *Beneš a obrana štátu.* Bratislava: Tatran, 1952.

Král, V.: *O Masarykově a Benešově kontrarevoluční protisovětské politice.* Praha: SNPL, 1953.

Král, V.: *Historie v naší společnosti.* In: Král, V. (ed.): *Úkoly československé historiografie.* Praha: ČSAV, 1972. 89.

Král, V.: *Vznik ČSR.* Praha: Melantrich, 1985.

Kratochvíl, J.: *Cesta revoluce. Československé legie v Rusku.* Praha: Čin, 1922

Kristóffy J.: *Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890–1926. I.–II. 2. kiadás.* Budapest: Wodianer, 1928.

Křížek, J.: *Bez Velké říjnové socialistické revoluce by nebylo Československa.* Praha: Rovnost, 1951.

Křížek, J.: *Vznik Československa.* Praha, 1978.

Krychtálek, V.: *Bolševici, Beneš a my.* Praha: Orbis, 1941.

150–156.1

Kudela, J.: *Československé a polské vojsko v Rusku*. Praha: Čs. obec sokolská, 1927.

Kudela, J.: *československá anabase v Rusku*. Brno: Čs. obec sokolská, 1928.

Kudela, J.: *Československé vojsko v Itálii.*, Praha: Čs. obec sokolská, 1928.

Kudela, J.: *Československé vojsko ve Francii*. Praha: Čs. obec sokolská, 1928.

Kvaček, R.: *První světová válka a česká otázka*. Praha: Triton, 2003.

Láník, J. – Kykal, T. (eds.): *Léta do pole okovaná 1914: proměny společnosti a státu ve válce*. Praha: Ministerstvo obrany – VHÚ, 2015.

Láník, J. – Kykal, T. (eds.): *Léta do pole okovaná. Sv. II. 1915: noví nepřátelé – nové výzvy*. Praha: Ministerstvo obrany – VHÚ, 2017.

Lažnovský, K.: *Hovory s dějinami*. Praha: Orbis, 1940.

Leczyk, M. (ed.): *Pilsudski i sanacja w oczach przeciwników. Wybór z pamiętników i publicystyki*. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1987.

Lenin, V. I.: *Spisy. Sv. 21*. Praha: SNPL.

Magočij, P. R.: *Ukrajna. Istorija jj zemel' ta narodiv*. Užgorod: Vydavnyctvo V. Padjaka, 2012.

Małęcz, D.: *Józef Pilsudski – legendy i fakty*. Warszawa: Młodzieżowa agencja wydawnicza, 1986.



Markovič, I.: *Slováci v zahraničnej revolúcii*. Praha: Památník odboje, 1923.

Masaryk, T. G.: *Světová revoluce*. Praha: Čin–Orbis, 1925.

Matković, H.: *Na vrelima Hrvatske povijesti*. Zagreb: Tehnička knjiga, 2006.

Medvecký, K. A.: *Slovenský prevrat. I.–IV.* Trnava–Bratislava: Spolok sv. Vojtecha – Vydavateľská spoločnosť Komenský, 1930–1931.

Michel, B.: *La chute de l'empire austro-hongrois*. Paris: Robert Laffont, 1991.

Migdał, S.: *Pilsudczyna w latach pierwszej wojny światowej. Zarys działalności i ideologii*. Katowice: Śląsk, 1961.

Moravec, E.: *V úloze mouřenína. Československá tragédie*. Praha: Orbis, 1940.

Moravec, E.: *Děje a bludy*. Praha: Orbis, 1941.

Mannová, E. et al.: *Krátke dejiny Slovenska*. Bratislava: Academic Electronic Press (AEC), 2003. 265–269, 325–326.

Mód A.: *400 év küzdelem az önálló Magyarországért*. 7. kiadás, Budapest: Szikra, 1954.

Muška, J. – Hořec, J.: *K úlohe československých légii v Rusku*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry (SVPL), 1954.

Muška, J. – Hořec, J.: *Klamná cesta. Příprava a vznik protisovětského vystoupení československých legii*. Praha: Naše vojsko, 1958.

- Nečásek, F. – Pachta, J. – Raisová, E. (eds.): *Dokumenty o protilidové a protinárodní politice T. G. Masaryka*. Praha: Orbis, 1953.
- Nečásek, F. – Pachta, J. (eds.): *Dokumenty o protisovětských piklech československé reakce*. Praha: SNPL, 1954.
- Opočenský, J.: *Konec monarchie rakousko-uherské*. Praha: Čin, 1928.
- Opočenský, J.: *Zrození našeho státu*. Praha: Čin, 1928.
- Otčenášová, S.: Egy új mesternarratíva felé: a szlovákiai történelemoktatás egy vitás kérdése a rendszerváltás után. In: Szalai L. (szerk.): *A nemzeti mítoszok szerkezete és funkciója Kelet-Európában*. Budapest: L'Harmattan Kiadó – ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, 2013. 185.
- Pajewski, J.: *Odbudowa państwa polskiego 1914–1918*. Poznań: Uniwersytet A. Mickiewicza, 2018.
- Papoušek, J.: *Boj za československou samostatnost*. Praha: Orbis, 1928.
- Pascu, Ș.: *The Making of the Romanian Unitary National State 1918*. Bucharest, 1988.
- Paulová, M.: *Jihoslovanský odboj a česká maffie. I. Chorvatská politika za světové války do otevření říšské rady ve Vídni 1914–1917*. Praha: Bečková, 1928.
- Paulová, M.: *Dějiny Maffie. Odboj Čechů a Jihoslovánů za světové války 1914–1918. I.–II.* Praha: Čs. grafická unie, 1937–1939.
- Paulová, M.: *Tajný výbor (maffie) a spolupráce s Jihoslovany 1916–1918*. Praha: Academia, 1968.
- Pavličević, D.: *Povijest Hrvatske. 2. izmijenjeno i znatno prošireno izdanje*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2000.

- Pavličević, D.: *Historia Chorwacji*. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza, 2004.
- Pichlík, K.: *Vzpouora 71. pluku v červnu 1918*. Praha: Naše vojsko, 1956.
- Pichlík, K. – Vávra, V. – Křížek, J.: *Červenobílá a rudá. Vojáci ve válce a revoluci 1914–1918*. Praha: Naše vojsko, 1967.
- Pichlík, K.: *Československé osvobozenécké hnutí za první světové války a vznik Československa*. Ústí n. L.: Krajské pedagogické nakladatelství, 1968.
- Pichlík, K.: *Zahraniční odboj 1914–1918 bez legend*. Praha: Svoboda, 1968.
- Pichlík, K.: *Bez legend. Zahraniční odboj 1914–1918 a zápas o československý program*. Praha: Panorama, 1991.
- Pichlík, K. – Klípa, B. – Zabloudilová, J.: *Českoslovenští legionáři 1914–1920*. Praha: Mladá fronta, 1996.
- Piłsudski, J.: *O państwo i armii. Wybrał i opracował Jan Borkowski*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1985.
- Plaschka, R. G.: *Die Auflösung des Habsburgerreiches. Zusammenbruch und Neuorientierung in Donauraum*. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1970.
- Plevza, V.: *Rok osemnácty*. Bratislava: Smena, 1988.
- Popović, V.: *Istorija oslobođenja i ujedinjenja Jugoslovena*. Sarajevo: Prosveta, 1923.
- Roszkowski, W. (Albert, Andrzej): *Historia Polski 1914–1997*. 6. vyd., Warszawa: wydawnictwo naukowe PWN, 1998.

Sachslehner, J.: *Der Infarkt: Österreich-Ungarn am 28. Oktober 1918*. Wien: Pichler, 2005.

Šedivý, I.: *Češi, české země a velká válka*. Praha: NLN, 2001.

Savický, I.: *Osudová setkání. Češi v Rusku a Rusové v Čechách 1914–1938*. Praha: Academia, 1999.

Seton-Watson, H. – Seton-Watson, Ch.: *The Making of a New Europe. R. W. Seton-Watson and the Last Years of Austria-Hungary*. London: Methuen, 1981.

Sidor, K.: *Slováci v zahraničnom odboji*. Bratislava: [s. n.], 1928.

Sommer, V.: *Angažované dějepisectví. Straničná historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem 1950–1970*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny (NLN) – Filozofická fakulta UK, 2011.

Soukup, F.: *28. říjen 1918. I–II*. Praha: Orbis, 1928.

Šišić, F.: *Hrvatska povijest od najstarijih dana do potkraj 1918 g. I.–III*. Zagreb: Naklada školskih knjiga, 1925.

Šrobár, V.: *Oslobodené Slovensko. I*. Praha: Čin, 1928 (II. díl Bratislava: Academic Electronic Press, 2004.)

Šrobár, V.: *Pamäti z vojny a z väzenia*. Praha: Gustav Dubský, 1922.

Szekfű Gy.: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*. Budapest: „Élet” irodalmi és nyomda R. T., 1920

Terlecki, O.: *Z dziejów drugiej Rzeczypospolitej*. Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1985.

Terzić, S. et. al.: *Srbija 1918 godine i stvaranje jugoslavenske države*. Beograd: Istorijski institut SANU, 1989.

Tobolka, Z.: *Česká politika za světové války*. Praha: Československý kompas, 1922.

Tobolka, Z.: *Politické dějiny československého národa od roku 1848 až do naší doby. IV. 1914–1918*. Praha: Čs. kompas, 1937.

Urbankowski, B.: *Filozofia czynu: światopogląd Józefa Piłsudskiego*. Warszawa: Pelikan, 1988. Átdolgozott kiadás I.: *Józef Piłsudski. Marzyciel i strateg*. Poznań: Wydawnictwo Zysk, 2014.

Vávra, V.: *Z Masarykovy kontrarevoluční činnosti v Rusku*. Historie a vojenství, 1954. č. 1, 84–114.

Veselý, J.: *Češi a Slováci v revolučním Rusku 1917–1920*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury (SNPL), 1954.

Vodička, J.: *Jak jsme žili a bojovali*. Praha: Svaz protifašistických bojovníků (SPB), 1957.

Vörös, L.: Rozpad Uhorska, vznik Československa a Trianon. Reprezentácie udalostí rokov 1918–1920 v maďarskej a slovenskej historiografii. In: Michela, M. – Vörös, L. (eds.): *Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013. 26–34.

Wójcik, W.: *Legenda Piłsudkiego w polskiej literaturze międzywojennej*. Katowice: Śląsk, 1986.

Wójcik, Z.: *Józef Piłsudski 1867–1935*. Warszawa: Rytm, 1999.